

ELŐSZÓ

PÁL KATALIN

„...Nevetés jobb, mint könnyek ontása,
nevetésről ismerszik az ember.

Éljetek vidáman!”
François Rabelais, *Gargantua*¹

HOMO RIDENS

François Rabelais mottóban idézett, *A néphez, aki ezt olvassa* című humoros versikéjének — amelyet *Gargantua*-könyve Elöljáró beszéde elé biggyeszt — két zárósora egy a középkorban népszerű és a jelenkorig ható vélekedést tükröz a nevetésről, melynek gyökerei egészen Arisztotelészig nyúlnak vissza, közvetlenül *Az állatok részeiről* (*De partibus animalium*), közvetve pedig a *Kategóriák* (*Categoriae*) című könyvéig. Az az elképzelés ugyanis, hogy a nevetés képessége az ember ismertetőjegye, feltételezhetően e két arisztotelészi mű hatására és utóbbi magyarázata során jöhetett létre. Arisz-

¹ François Rabelais, „Gargantua. A nagy Gargantuának, Pantagruel apjának, felette félelmetes története, ahogy egykoron megszerkeszti vala Alcofribas Nasier mester, — a *quintessentiának elvonója*”, in uő, *Gargantua és Pantagruel (Szemelvények)*, ford. Benedek Marcell (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954), 23.

totelész *Az állatok részeiről* című írás egyik részletében, amelynek fordítása jelen kötet nyitó darabja, a rekeszizom működését vizsgálja, és ehhez kapcsolódóan a csiklandozásról a következőket mondja: „Hogy egyedül az ember csiklandós, annak oka egyrészt bőre finomsága, másrészt pedig az, hogy az ember az egyetlen élőlény, amely nevet.”² A görög filozófus szerint az ember nemcsak abban egyedülálló az élőlények között, hogy csiklandós, de abban is, hogy rendelkezik a nevetés képességével. Annak ellenére, hogy Arisztotelész a forrás további részében arra nem tér ki, hogy utóbbi premisszáját mire alapozza, Porphüriosz, amikor jóval később, a 3. században a *Kategóriákhoz Bevezetést (Eiszagógé)* ír, a nevetést az öt fogalom közül a sajátosságok (*idion*) negyedik típusának példaként említi.³

A negyedik fajta pedig az, amelyikben összetalálkozik az egyedül egyhez, az egészhez és a mindig,⁴ amiképpen az embernél az, hogy nevető. Ha nem nevet is mindig az ember, azért nevetőnek mondjuk, nem mintha mindig nevetne, hanem mert erre természeténél fogva képes. Ez ugyanis mindig megvan benne, mintegy össze van nőve vele, amiképpen a lóval az, hogy nyerítő. Ezt mondják tulajdonképpen

² Arisztotelész, „A rekeszizomról (*De partibus animalium* 3.10)”, ford. Gellérfi Gergő, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/arisztotelesz-a-rekeszizomrol/>, 637a8.

³ Porphüriosz *Eiszagógéja* 1984-ben jelent meg magyarul Geréby György és Pesthy Mónika fordításában *A főníciai Porphyriosz Bevezetése, avagy Az öt szóról* címmel, amely ebben a formában az irat mindkét közismert címét tartalmazza: 1. *Bevezetés Arisztotelész Kategóriáihoz (Eiszagógé [eisz tasz Arisztotelusz kategóriasz])*; 2. *Öt szó (Pentephónai)*. Vö. Porphyriosz, „A főníciai Porphyriosz Bevezetése, avagy Az öt szóról”, ford. Geréby György és Pesthy Mónika, az előszót írta Geréby György, *Magyar Filozófiai Szemle* 28.3-4. (1984): 435 (csillagozott jegyzet). Az öt szó vagy fogalom úgynevezett *predikabilia*, amelyeket Arisztotelész „gyakran és mint maguktól értetődőket használ”, ismeretük pedig elengedhetetlen az arisztotelészi logika tudományának megértéséhez. Ezek a következők: nem (gör. *genosz*, lat. *genus*), faj (gör. *eidosz*, lat. *species*), különbség (gör. *diaphora*, lat. *differentia*), sajátosság (gör. *idion*, lat. *proprium*), járulék (gör. *szümbebékosz*, lat. *accidens*). [Geréby György a fordítás 3. lábjegyzetében véletlenül felcseréli a nem és a faj fogalmainak görög és latin kifejezéseit. Tévesztését korrigáltam. Vö. uo. 435.] Porphüriosz *Bevezetése* Boethius fordításában az 5. századtól (Geréby adata, mások Boethius fordítását a 6. század elejére teszik. Lásd később.) az *Organon* első részeként a klasszikus logika (*logica vetus*) tankönyve lett, „[e]gyszóval — legalábbis hivatkozási indexe alapján — »a legolvasottabb és legelterjedtebb iratok közé tartozik kultúrtörténetünkben«” — írja Geréby Plantot idézve. Vö. uo. 435. 3. jegyzet és 431-32.

⁴ *Top.* I.5. 102a 18 alapján egy további feltételt is hozzá lehet fűzni: „Sajátosság az, ami nem világosít fel a dolog mivoltát illetően.” (Geréby jegyzete. Uo. 444. 45. jegyzet.)

értelemben sajátosságnak, mivel meg is fordítható:⁵ ha ugyanis ló, nyerítő, és ha nyerítő, akkor ló.⁶

A nevetés az emberre jellemző sajátosság, amelyet minden egyes ember természetétől fogva birtokol, és attól függetlenül, hogy éppen nevet-e vagy sem. Az arisztotelészi elgondolás szerint a sajátosságból a legszűkebb fajra következtethetünk, mert szemben a különbséggel, ez csak egy adott fajra jellemző képesség. Az az állítás pedig, amely a sajátosság és a faj elemeiből épül fel, megfordítható, és ezért az egyik elem a másik helyett állítható.⁷ Mindez pedig azt jelenti, hogy nemcsak minden ember képes nevetni, de minden olyan dolog, amely nevetni képes, ember. Porphüriosz így az öt fogalom bemutatásakor Arisztotelész nevéhez kapcsolja a nevetés emberi sajátosságként való meghatározását, és az állat és az ember viszonylatában utóbbi „fajalkotó különbsége” (Geréby fordítói megoldása a megkülönböztető jegyre), a *logosz*, valamint sajátossága, a nevetés is szorosan egymás mellé kerül.⁸ A 6. század elején Boethius latinra fordítja Porphüriosz *Bevezetését*, és kommentárt készít hozzá, amelyben Lydia B. Amir szerint „a nevetés a racionális emberi lényre sajátosan jellemző tulajdonság, és a nevetés képességét az emberi lét jellegzetességeként (*proprium*) írja le.”⁹ *A filozófia viszonya a komikumhoz: újraértékelés* című tanulmányában, melyben a filozófiai gondolkodás nevetéshez és komikumhoz fűződő viszonyait kutatja, nyolc „hagyományt” különít el, amelyek közül hat tradíció kezdetét antik gondolkodók és filozófusok munkáiban, életmódjában véli lokalizálhatónak. Felosztása szerint azok a szerzők, akik a nevetést emberi sajátossággént kezelik a *homo ridens* névvel ellátott csoportba sorolhatók. Mint írja:

⁵ Uo. 102a 18-19. (Geréby jegyzete. Uo. 444. 46. jegyzet.)

⁶ Uo. 444.

⁷ Vö. uo. 450.

⁸ A sajátosság és a különbség különbségéről Porphüriosz a következőképpen vélekedik: „Sajátossága a különbségnek, hogy ugyanazt a különbséget gyakorta több fajról állítjuk, mint például az értelmest az istenről és az emberről, a sajátosságot viszont egy fajról, amelyiknek sajátossága. Továbbá, a különbség követi azt, aminek különbsége, és ez nem megfordítható, a sajátosság viszont állítható ahelyett, aminek sajátossága, mivel ez megfordítható.” Uo. 450.

⁹ Lydia B. Amir, „A filozófia viszonya a komikumhoz: újraértékelés”, ford. Cora Zoltán, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/amir-a-filozofia-viszonya-a-komikumhoz/>.

Ez a hagyomány a filozófia nevetés iránti kitüntetett figyelmét hangsúlyozza, amennyiben a nevetés feltárja az ember lényegét az értelemmel való rokonsága révén vagy másként. Julius Pollux, Galénosz, Porphüriosz, Marcianus Capella, Boëthius, Alkuin és Notker Labeo nyomán többek között Laurent Joubert, Montaigne, François Rabelais, Charles Baudelaire, Voltaire és Jean-Paul Sartre is e hagyományhoz tartoznak. [Amir, „A filozófia viszonya a komikumhoz”, 17]

Jaak Pankseep és társai egereken végzett kísérleteire támaszkodva Amir úgy véli, hogy az arisztotelészi tétel, miszerint a nevetés egyedül az emberre jellemző képesség, mára meghaladottá vált, ugyanakkor a tradíció továbbélését fedezi fel azokban a jelenkori kutatásokban, amelyek a humort a racionalitás felől vizsgálják.

Stephen Halliwell *A nevetés a görög kultúrában* című tanulmányát Arisztotelész *Az állatok részeiről* fentebb idézett részletére tett utalással kezdi, majd Amirhoz hasonlóan, bár óvatosabban fogalmazva, valószínűnek tartja, hogy a benne megfogalmazott állítás hamis, de csak abban az esetben, ha a nevetést pusztán fizikai jelentésére redukáljuk, „kétségkívül igaz azonban, hogy a kommunikáció pszichológiailag kifejező és szociálisan hatékony módjaként a nevetés jellegzetesen emberi jelenség”.¹⁰ Halliwell elmélete a „nevetés” kifejezést szinekdochéként használja, amely „kiterjed mindazokra a viselkedési és érzelmi mintákra, amelyek a szó szoros értelmében vett nevetés különböző használataihoz társulhatnak, illetve ezeknek jellemző módon teret biztosítanak” (uo.). Értelmezésében a görögök nevetéshez kötődő társadalmi gyakorlatai, nézetei és ítéletei egy ellentét két pólusa között szóródnak szét, mely alapján ezek a játékos vagy következetes nevetés körébe sorolhatók. Halliwell tanulmánya mottójában Vlagyimir Proppot és Samuel Johnstont idézi, akik közül előbbit a kultúraspecifikus, míg utóbbit az univerzalista álláspont képviselőjének nevezi. A görögök nevetéséről alkotott elméletében e két álláspont összebékítésére törekszik, minek következtében tanulmánya nemcsak a görögök nevetéskultúrájáról, de általában a nevetéssel kapcsolatos attitűdökről, nézetekről is számot kíván adni.

¹⁰ Stephen Halliwell, „A nevetés a görög kultúrában”, ford. Péti Miklós, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/halliwell-a-nevetes-a-gorog-kulturaban/>.

ANTIK NEVETÉS

Az SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék 2013 szeptemberében *Et al. — Kritikai Elmélet online* kiadványt indított útjára Fogarasi György sorozatszerkesztésében, amelynek a kezdetektől fogva nem titkolt célja volt, hogy olyan transzdiszciplináris kutatásoknak kínáljon megjelenési lehetőséget, amelyek vizsgálati tárgyukkal és önnön diszciplínájukkal szemben is tágabb értelemben véve kritikai igényekkel lépnek fel. Az *Antik nevetés* kötet összeállításakor próbáltunk ennek a célnak eleget téve egy tematikus kötetet létrehozni, amelyben egyrészt fordítások formájában a magyar olvasók számára olyan tanulmányok válnak hozzáférhetővé, melyek keletkezésük idején újszerű kritikai éleslátással vizsgálták a nevetés és komikum antik jelenségeit, gondoljunk itt akár Friedrich Schlegel *A görög komédia esztétikai értékéről* című fiatalkori írására,¹¹ ahol a német műkritikus és filozófus a kortársi nézetekkel szembe helyezkedve az ókomédia esztétikai értékei mellett foglal állást, vagy Stephen Halliwell *A nevetés a görög kultúrában* című munkájára, amelyben — talán Freud játékos és tendenciózus viccfelosztásától sem függetlenül — a nevetéshez kapcsolódó társadalmi gyakorlatokat és nézeteket a játékos és következményes nevetés ellentétein keresztül próbálja megérteni lenyűgöző mennyiségű forrásanyagot mozgósítva lábjegyzeteiben. Schlegel ókomédiáról vallott nézetei kevésbé ismertek, hiába tartalmaz több, a mai germanista, klasszika-filológus, esztéta vagy humorkutató számára is figyelemreméltó megállapítást e műfaj kapcsán a nevetés és szabadság összefüggéseiről vagy például a parekbaszisz politikai funkcióiról. Így kötetbe való beemelését már pusztán ez a tény is indokolta. Ezzel szemben Hans Blumenberg *A protofilozófus (f)elbukik: a tiszta teória komikumához — a Thalész-anekdota recepciótörténete nyomán* című hosszú tanulmányának¹² felvételét többek között épp a benne felvázolt kútba esés történet Thalészra és/vagy Szókratészre vonatkoztatott változatainak népszerűsége motiválta, mert az ezekben komikusan/tragikusan (f)elbukó bölcs vagy filozófus alakja ma már szinte közhelyszerűen működik a filozófiai gondolkodás és a humor, nevetés, komikum viszonyát

¹¹ Friedrich Schlegel, „A görög komédia esztétikai értékéről”, ford. Mitnyán Lajos, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/schlegel-a-gorog-komedia-esztetikai-ertekerol/>.

¹² Hans Blumenberg, „A protofilozófus (f)elbukik: a tiszta teória komikumához — a Thalész-anekdota recepciótörténete nyomán”, ford. Pál Katalin, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/blumenberg-a-protofilozofus-felbukik/>.

vizsgáló szakemberek és laikusok műveiben. Másrészt a kötetben szereplő fordítások válogatásakor azt a szempontot is figyelembe vettük, hogy az illető szöveg mennyiben segíti a nevetés és nevetséges elméleti, történeti vizsgálatát. Így például Lydia Amir tanulmánya a filozófiának a komikummal és nevetéssel kapcsolatos hagyományainak történeti áttekintésekor roppant mennyiségű forráshivatkozással dolgozik, és filológiai pontatlanságai ellenére igen hasznos olvasmány lehet a komikum- és nevetéselméletek filozófiai gondolkodáson belüli vizsgálatához. Maria Plaza „*Solventur risu tabulae*”: *a megmentő nevetés Horatiusnál (Szat. 2.1.80-86) és Apuleiusnál (Aranysz. 3.1-11)* című szövege más szempontból tűnt jelentősnek, hiszen amellett, hogy a szerző eredeti és újszerű Apuleius-értelmezést tár elénk, ezt a filológus és komparatista látásmódjának ötvözésével éri el, minek következtében és komparatív vizsgálatának eredményeként jut arra a meggyőző felismerésre, hogy Apuleius „Nevetés-istene”-epizódjában Horatius bírósági nevetés-formájának (megmentő nevetés) regényesített változatát írja meg.¹³

A hazai szerzők kötetünkben található tanulmányai tovább erősíthetik azt a belátást az olvasóban, hogy ha az antik forrásokhoz kellő érzékenységgel és hozzáértéssel fordulunk, ezek korántsem merülnek ki abban a népszerű vélekedésben, miszerint a komikum és a nevetés fölény-, inkongruencia- vagy szelepelméletének kezdeményeit tartalmazzák. Tamás Ábel *Ovidius Horatiusa: a „nevetséges” mint hajtóerő az Ars Poeticában* című elemzésében Maria Plazához hasonlóan komparatív és filológiai módszereket ötvöz; cseles megoldással Ovidius *Metamorphosese* felől olvassa Horatius *Ars Poeticáját*, és az intertextuális kapcsolatokra fókuszálva mindkét mű — egymástól és Empedoklész alakjától nem független — újszerű olvasatát nyújtja. Mint írja: „Ha így olvassuk az *Ars Poetica* önreflexív humora határozottan proto-ovidiusi színezetet nyer, a *Metamorphoses* pedig (egyfajta burleszk szinten) a Horatiusnál vázolt normatív szabályok provokatív megszegőjeként vagy mechanikus, szó szerinti teljesítőjeként válik olvashatóvá.”¹⁴ Tar Ibolya *A lukianoszi humor* című írásában Arisztophanész komédiáit és Lukianosz dialógusait rendezi egymás mellé, hogy ezzel igazolhassa: bár olykor öncé-

¹³ Maria Plaza, „»Solventur risu tabulae.« A megmentő nevetés Horatiusnál (Szat. 2.1.80-86) és Apuleiusnál (Aranysz. 3.1-11)”, ford. Tamás Ábel, *Et al.* — *Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/plaza-solventur-risu-tabulae/>.

¹⁴ Tamás Ábel, „Ovidius Horatiusa: a »nevetséges« mint hajtóerő az *Ars Poeticában*”, ford. Rung Ádám, *Et al.* — *Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tamas-ovidius-horatiusa/>.

lúnak tűnhet, hogy Lukianosz mindenből és mindenkiből gúnyt űz, „humor[a] és komikum[a] nem valamiféle rendszertelen kísérlet a minden áron való nevetetésre, hanem inkább finom rendszer, amely lehetőséget ad a gondolatgazdag kifejtésre.”¹⁵ Gúnyolódásainak célja mindvégig komoly: a görög *paideia* ideáljának felélesztése. Míg Tar Ibolya klasszikus irodalomtörténeti perspektívába helyezi Lukianosz humorát, és ezt követően mutatja be sajátosságait az előddel, Arisztophanésszel párhuzamba állítva, addig Péti Miklós komparatív elemzése a homéroszi nevetésformák továbbélését kutatja Milton *Elveszett Paradicsomában*. „Mosolygott minden”: a homéroszi nevetés visszhangjai Milton *Elveszett Paradicsomában* című tanulmánya egyszerre ismerteti meg az olvasót Homérosz modern komikumelméleti irányból újraalkotott olvasataival, és mutatja ki a homéroszi nevetés és mosoly jelenlétét Milton általában nem éppen humorosnak hitt művében. Pedig, mint azt megtudjuk,

Milton [...] a róla később kialakult képpel ellentétben kifejezetten szerette és művelte is a tréfát. Ez főművére, az *Elveszett Paradicsomra* is igaz, ahol a narrátor a legváratlanabb helyeken kacsint ki finom iróniával olvasóközönségére: Sátán „mint varangy” gunnyaszt az alvó Éva fülénél, majd Gábriel elé vezetgetvén harciasan fölfuvalkodik; Ádám és Rafael arkangyallal cseveg „nem félve, hogy kihül ebédjük”...¹⁶

Végül *A rút Szókratész* című tanulmányom¹⁷ — Hans Blumenberg *A protofilozófus (f)elbukik* című írásának *Theaitétosz*-elemzését részint követve — elfogadja azt az értelmezést, miszerint Platón ebben a dialógusban Szókratészt az igaz filozófus eseteként ábrázolja, és ehhez kapcsolódóan vizsgálja a filozófus — morális és esztétikai — rútságát és komikusságát, beemelve az elemzésbe Platón *Második levelét* is.

Az *Antik nevetés* kötet zárófejezetében Antal Éva, Géro Györgyi, Hajdu Péter, Módos Ádám, Tar Ibolya és Zolczer Péter recenziói, kritikái kínálnak kitekintést a komikum és nevetés tárgykörében újabban megjelent könyvek világára. Antal Éva *A humor „filozó-*

¹⁵ Tar Ibolya, „A lukianoszi humor”, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tar-a-lukianoszi-humor/>.

¹⁶ Péti Miklós, „»Mosolygott minden.« A homéroszi nevetés visszhangjai Milton *Elveszett Paradicsomában*”, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/peti-mosolygott-minden/>.

¹⁷ Pál Katalin, „A rút Szókratész”, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, www.etal.hu.

fiája”, avagy a *komikum tragikuma* című írásában például Lydia B. Amir 2014-ben megjelent könyvét — amely Shaftesbury, Hamann és Kierkegaard humorfelfogásait vizsgálja — kritikai éleslátással veszi szemügyre, míg Hajdu Péter Mary Beard *Laughter in Ancient Rome* című művét recenzeálja, amely Mary Beard saját bevallása szerint részben Stephen Halliwell görög nevetésről készült monumentális könyvére (*Greek Laughter*) adott „római válaszként” íródott.¹⁸ Tar Ibolya *Egy rendhagyó komédia-történet* című recenziójában pedig a *Komödie: Etappen ihrer Geschichte von der Antike bis heute* című könyv ismertetésekor a komédia teljes európai történetét vázolja fel.¹⁹

Végezetül: az *Et al. — Kritikai Elmélet Online* „Antik nevetés” kötetében legalább annyira jelen van a nevetés (és értsük mi is ezt most Halliwell nyomán szinekdochéként) univerzalista, mint kultúraspecifikus volta. Arisztotelész fordításától kezdve szinte minden kötetbe zárt szöveg számot vet a nevetésnek ezzel a kettősségével, ezért bár úgy tűnhet — hiszen a címben olvasható jelző is ezt előlegezi meg! — a szerzőket speciálisan a nevetés antik formája érdekli csupán, ne hagyjuk magunkat megtéveszteni! Forgassa — bocsánat: lapozgassa, esetleg görgesse — nagy kedvvel és érdeklődéssel mindenki!

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Arisztotelész. „A rekeszizomról (*De partibus animalium* 3.10. Fordította Gellérfi Gergő. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/arisztotelesz-a-rekeszizomrol/>.
- Amir, Lydia B. „A filozófia viszonya a komikumhoz: újraértékelés.” Fordította Cora Zoltán. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/amir-a-filozofia-viszonya-a-komikumhoz/>.
- Beard, Mary. *Laughter in Ancient Rome. On Joking, Tickling, and Cracking Up*. Berkeley—Los Angeles—London: University of California Press, 2014.

¹⁸ Mary Beard, *Laughter in Ancient Rome: On Joking, Tickling, and Cracking Up* (Berkeley—Los Angeles—London: University of California Press, 2014), x.

¹⁹ Tar Ibolya, „Egy rendhagyó komédia-történet”, *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerk. Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tar-egy-rendhagyko-komedia-tortenet/>.

- Blumenberg, Hans. „A protofilozófus (f)elbukik: a tiszta teória komikumához — a Thalesz-anekdota recepciótörténete nyomán.” Fordította Pál Katalin. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin, <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/blumenberg-a-protofilozofus-felbukik/>.
- Halliwell, Stephen. „A nevetés a görög kultúrában.” Fordította Péti Miklós. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/halliwell-a-nevetes-a-gorog-kulturaban/>.
- Pál Katalin. „A rút Szókratész.” *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. www.etal.hu.
- Péti Miklós. „»Mosolygott minden«: a homéroszi nevetés visszhangjai Milton *Elveszett Paradicsomában*.” *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/peti-mosolygott-minden/>.
- Plaza, Maria. „Solventur risu tabulae”: a megmentő nevetés Horatiusnál (*Szat.* 2.1.80-86) és Apuleiusnál (*Aranysz.* 3.1-11).” *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/plaza-solventur-risu-tabulae/>.
- Porphyriosz. „A főníciai Porphyriosz Bevezetése, avagy Az öt szóról.” Fordította Geréby György és Pesthy Mónika. Az előszót írta Geréby György. *Magyar Filozófiai Szemle* 28.3-4 (1984): 431-53.
- Schlegel, Friedrich. „A görög komédia esztétikai értékéről.” Fordította Mitnyán Lajos. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/schlegel-a-gorog-komedia-esztetikai-ertekerol/>.
- Tamás Ábel. „Ovidius Horatiusa. A »nevetség« mint hajtóerő az *Ars Poeticában*.” Fordította Rung Ádám. *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tamas-ovidius-horatiusa/>.
- Tar Ibolya. „A lukianoszi humor.” *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tar-a-lukianoszi-humor/>.
- Tar Ibolya. „Egy rendhagyó komédia-történet.” *Et al. — Kritikai Elmélet Online: Antik nevetés* (2015), szerkesztette Pál Katalin. <http://etal.hu/kotetek/antik-nevetes-2015/tar-egy-rendhagyo-komedia-tortenet/>.